

СТЕНОГРАМА

круглого столу на тему: "Забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права – вагомий крок на шляху захисту прав людини"

24 квітня 2018 року

Веде засідання голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин НЕМИРЯ Г.М.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Доброго дня, шановні колеги. Я радий всіх привітати на круглому столі, співorganizаторами якого є Комітет Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, "Центр Громадянських Свобод" та платформа "Правозахисний порядок денний".

Хочу сказати, що тема нашого круглого столу є "Забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права – вагомий крок на шляху захисту прав людини". Це не перший круглий стіл на цю тему, але він важливий в контексті. І в своєму привітальному слові я хотів би дуже коротко зупинитися на цьому важливому контексті.

Почну з того, що Україна підписала Римський статус. Україна двічі вже визнала, Верховна Рада України, юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, і двічі приймалася відповідна постанова і звернення.

Вже є два, якщо я не помиляюся, попередніх звіти прокурора Міжнародного кримінального суду. Але Україна ще не ратифікувала Римський статус. В "Перехідних положеннях" це віднесено на період з 2019 року, не раніше.

Чи означає це, що цей час має бути просто витрачений на просвітницькі заходи щодо того, чому важливо приєднання України повноцінне до Міжнародного кримінального суду? Ні, не означає, тому що справа не лише в формальному членстві, а в тому, щоб використовувати той

час, який є, інструментарій, який є, і в той же час створювати умови для появи інструментарію, якого ще немає.

Ми знаємо, що чотири роки вже йде війна. За цей час анексовано Крим, окуповано частину території Донецької та Луганської областей. І загалом, якщо ми візьмемо Донецьку і Луганську області, на території, яку не контролює уряд, проживає від 2,5 до 3,5 мільйонів громадян України. Крим – це майже 2 мільйони громадян України. Якщо візьмемо "сіру" зону, внутрішньо переміщені особи, більшість з них дуже часто відвідують територію, яку не контролює уряд, то це приблизно ще 1,5 мільйони людей. Вже фактично йдеться про те, що значна частина українського суспільства, громадян України, вони знаходяться в зоні конфлікту. А що таке "зона конфлікту" (так елегантно говориться)? Це зона, коли існує небезпека, коли існує небезпека їх життю, коли існує небезпека їх здоров'ю, коли фактично з огляду на стан цього... військові говорять, конфлікту малої інтенсивності, фактично систематично порушуються їх права: права їх, їх сімей. Якщо ми візьмемо до уваги велику кількість жертв вже на сьогодні цивільного населення, не лише військового, зростаючу кількість людей, які зникли безвісті, ситуація, яка склалася з найбільш вразливими групами людей, а це люди похилого віку і діти, жінки, то, безумовно, за цей час ці проблеми не просто стали більш відомими, зокрема завдяки тому, що авторитетні неурядові організації, серед них і Центр громадянських свобод і інші, опублікували звіти і моніторинги не лише тому, що з міжнародних організацій фактично лише Спеціальна моніторингова місія з прав людини ООН має можливість бути присутнім по той бік лінії зіткнення, також Міжнародний Комітет Червоного Хреста, а решта не мають такого доступу, то цей масив фактів свідчить про те, що йдеться про порушення і про злочини, деякі з яких не існують, не відображені в українському національному законодавстві, зокрема кримінальному. І ми знаємо з вами, що Міжнародний кримінальний суд, він має справи з чотирма такими злочинами - це злочини проти людяності, це воєнні злочини, злочини

геноциду, і нещодавно, після того, як 35 країна (якщо я не помиляюсь, це була Бельгія) підписала і ратифікувала Кампальські поправки до Римського статуту, також з деякими обмовками і обмеженнями, це є злочин агресії. Таким чином, це чотири злочини, з якими має справи Міжнародний кримінальний суд.

Ми також знаємо, що на виконання Плану дій з національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року Міністерством юстиції України за участі, а я б сказав так, за ініціативи науковців, які працюють в академічних, в неакадемічних установах, зокрема університетах, експертів громадянського суспільства, і, зокрема, я вже згадував Центру громадянських свобод, напрацьовано проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення організації кримінального законодавства з положенням міжнародного права. Ним, зокрема, передбачається встановити кримінальну відповідальність за злочини проти людяності.

Безумовно, це в даному випадку лише один з перших кроків до цього великого, я б сказав, його проводу мережі парламентської процедури. Але важливо вже зараз, з огляду на зростаючу політизацію контексту, не лише з огляду на вибори, які... входу в виборчий цикл, про який ми всі знаємо, а на загальну політизацію контексту, саме по факту того, що вже 4 роки йде ця війна, що конфлікт... в першочерговому вигляді питання гуманітарної надзвичайної допомоги, реакції, він перетворився на конфлікт продовжений, він не є замороженим.

Вся ця чутливість і політизація є, з одного боку, суб'єктивними, а багато в чому вже є об'єктивними чинниками. Тому я не хочу наврочити, але я передбачаю, з огляду на свій досвід в парламенті, розгляд цього закону, проходження цього закону, або, якщо будуть, і інші, він буде не лише емоційно має бути навантаження, але буде дуже-дуже політизованим.

Тому як голова комітету я бачу цінність проведення такого круглого столу і ще інших, які будуть, в тому, щоб говорити мовою права, щоб

говорити з точки зору мовою прав людини, які є неподільними, і уникати надмірної, хоча іноді і зрозумілої, політизації. Саме тому цінність, що у нас є відомі правники - учасники сьогоденного круглого столу, я бачу в цьому особливу цінність.

І останнє, що я хочу сказати, анонсуєчи наперед. Якщо все буде добре, то в листопаді - якщо не помиляюся, 16 листопада - це орієнтовна дата, - цього року у нас відбудеться, в Україні відбудеться 40-й щорічний форум великої міжнародної парламентської неурядової організації "Парламентарі за глобальні дії". РІ скорочено, якщо брати англійську аббревіатуру. Це 40-й щорічний форум, в якому, в цій організації майже 3 тисячі депутатів з різних парламентів, різних країн. І тема цього щорічного форуму, листопада цього року, за умови співпраці, безумовно, Верховної Ради і уряду України, буде якраз присвячена всій проблематиці Міжнародного кримінального суду, ратифікація Римського статуту і, зокрема, з організуючою ідеєю необхідності уникати безкарності винуватців, ефективно розслідувати вже скоєнні злочини, притягнути винних до відповідальності, і, що також важливо, запобігти вчиненню нових злочинів.

Комітет з прав людини, національна група "Парламентарі за глобальні дії" активно співпрацює з Центром громадянських свобод щодо організації цього форуму. І сподіваюся, що ми зробимо все важливе, щоб на той час цей закон, про який, зокрема, ми будемо говорити, був вже прийнятий вже в першому і в другому читанні, що важливо, підписаний Президентом України.

Зараз я хочу ще раз подякувати за залучення комітету. І передати слово Олександрі Романцовій. Будь ласка.

Веде засідання заступник голови Центру громадянських свобод

РОМАНЦОВА О.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Григорію Михайловичу.

Доброго дня. Ми дуже раді вітати вас на круглому столі за тематикою: законодавство кримінальне українське, яким чином саме його гармонізація з міжнародним правом впливає на права людини в Україні.

І хотіла би сказати, що насправді протягом 4 років від початку конфлікту дуже багато правозахисних організацій приділяють час, увагу, свою кваліфікацію для того, щоб документувати не тільки порушення прав людини, але і міжнародні злочини як на території окупованого Криму, так і на території окремих областей Луганської та Донецької... окремих регіонів Луганської та Донецької області. Там ми бачимо повний спектр, який дійсно можуть зацікавити Міжнародний кримінальний суд. Але, найголовніше для нас те, що, власне, це перш за все має цікавити національні як органи слідства, так і судові органи.

І проблемою на даний момент є саме те, що ані наш Кримінальний кодекс, ані наш Кримінальний процесуальний кодекс не готові для того, щоб надати достатньо, власне, тих кваліфікацій, які необхідні для прокуратури в Україні для того, щоб відкривати провадження по цих злочинах, злочинах міжнародного рівня. Частково тому, що наше законодавство до цього не готово. Частково тому, що у нас немає цієї практики. І перш за все те, що нас найбільше цікавить, що ці злочини в стратегічному значенні міжнародних позовів України до Росії можуть забезпечити ту базу, яка не має терміну давності, оскільки міжнародні злочини не мають терміну давності і можуть, і до них ми можемо звертатися у всіх спорах, скажімо, з Росією відповідно до її агресії і її дій.

Саме цим питанням ми сьогодні хотіли би приділити увагу і для цього нашими спікерами і провідниками в цю тематику будуть співавтори і експерти правозахисного порядку денного, експертної платформи: власне, Микола Гнатовський, президент Європейського комітету з питань запобігання катуванням (Микола Миколайович є кандидатом юридичних наук та викладачем кафедри міжнародного права Університету ім. Шевченка); та Костянтин Задоя є основний автор, власне, пропозицій

законодавчих щодо цих змін, є доцентом кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і також є кандидатом юридичних наук. Тож ми, звичайно... Звичайно, будуть первинні вступи для того, щоб погрузитися трошки в цю проблематику, і після цього кожен з присутніх, звичайно, буде запрошений до слова і можливості як прокоментувати, так і поставити свої питання.

Тож, Микола Миколайовичу, передаю слово вам.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М. Дякую, Олександра.

Шановний Григорію Михайловичу! Шановні колеги! Насамперед хотів би висловити велику подяку Комітету Верховної Ради з прав людини, національних меншим та міжнаціональних відносин за організацію цього круглого столу. Це, дійсно, надзвичайно важливий захід. І я дуже радий, що він викликав зацікавленість колег. Дуже дякую всім, хто прийшов. Дякую також Центру громадянських свобод і за ідею цієї зустрічі сьогодні, але також і за ініціативу, саме пов'язану із розробкою законопроекту щодо приведення українського законодавства, матеріального кримінального права українського у відповідність до існуючих міжнародних зобов'язань України у сфері міжнародного кримінального права, а також для підготовки України до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Я мав честь брати участь у найперших обговореннях цієї ідеї, початку роботи цієї робочої групи. І надзвичайно щасливий, що в групу увійшов присутній тут Костянтин Петрович Задоя, який є основним автором цього законопроекту і який разом із Антоном Кориневичем, який, на жаль, сьогодні не з нами, колегою моїм з кафедри міжнародного права Київського університету, Дуже багато працювали і продовжують працювати над цим законопроектом, основні ідеї якого і, власне, зміст якого я теж повністю поділяю і підтримую.

Дуже вдячний також всім, хто вже долучився до доопрацювання цього законопроекту, вніс достатньо важливі пропозиції, корективи. І, зокрема,

Міністерство закордонних справ України в присутності пана Тараса Качки хочу це зробити, його теж внесок тут є дуже важливим.

Я хотів би почати цю розмову із визначення проблеми, з якою ми маємо справу. Про що конкретно іде мова? Навіщо це все робиться? Навіщо такий законопроект? Навіщо ми маємо щось змінювати у вітчизняному законодавстві? Григорій Михайлович надзвичайно допоміг своїм вступом, тому що, в принципі, він абсолютно чітко окреслив контекст того, про що сьогодні іде мова. Це дозволяє мені більше зосередитися на юридичних питаннях і на питаннях, власне, міжнародних зобов'язань і також того, що Україні, мабуть, слід з ними зараз робити у тій надзвичайно скрутній і важкій ситуації, в якій наша держава опинилася.

Отже, коли ідеться про ті 4 категорії міжнародних злочинів, про які казав Григорій Михайлович у своєму вступі і які становлять основу для юрисдикції Міжнародного кримінального суду, тобто злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії, треба розуміти, що їхня заборона в міжнародному праві склалася задовго до того, як було прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду. Тобто ці зобов'язання держави мають, принаймні у їхньому сучасному вигляді, десь з початку 50-х років ХХ століття. Їхній обсяг трохи збільшується, але в своїй суті вони залишаються незмінними. І ці зобов'язання, безумовно, мають так званий імперативний характер, тобто вони не допускають відхилення від них.

Кожна держава, кожна держава світу, незалежно від своєї, скажімо, участі в тому ж Римському статуті Міжнародного кримінального суду, зобов'язана запобігати вчиненню таких злочинів і обов'язково притягати до відповідальності будь-яких осіб, які винні у цих злочинах. Це зобов'язання існує для всіх, воно існує і для України, воно впливає із численних міжнародних договорів, які Україна ратифікувала, ще які для України ратифікувала свого часу Українська Радянська Соціалістична Республіка, які незалежна Україна ратифікувала, які також є частиною загального міжнародного права. І ці самі зобов'язання відображені у загальному

звичаєвому міжнародному праві, яке так само є обов'язковим і так само є джерелом, і навіть насамперед є джерелом оцих імперативних зобов'язань, імперативних норм.

Україна має ці зобов'язання перед всім світом. Це не зобов'язання перед якоюсь конкретною, однією державою, це зобов'язання перед всіма, перед всім світом. Там є такий латинський термін *Erga Omnes*, тобто кожна держава світу може вимагати від будь-якої іншої держави звіту про те, що вона зробила для того, щоб притягти до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, у злочинах проти людяності, не дай, Боже, в злочині геноциду і так далі.

Конституційний Суд України у своєму висновку про конституційність Римського статуту Міжнародного кримінального суду в 2001 році (як давно це було), незважаючи на те, що дійшов, як на мене, хибного висновку про невідповідність Римського статуту Конституції України, незважаючи на всі чудові і переконливі аргументи, які того часу Міністерство закордонних справ України представило Конституційному Суду, тим не менше в ході своїх міркувань, в тексті цього висновку зробив кілька цілком коректних і правильних тверджень, зокрема зазначивши, що відповідні зобов'язання переслідувати винних у цих злочинах у Україні є і поза контекстом Римського статуту.

Незважаючи на це, того самого 2001 року в Україні було ухвалено на той момент новий Кримінальний кодекс України, особлива частина якого містить розділ 20-й, який присвячений загалом злочинам проти міжнародного права. У нього інша назва, не дуже вдала, але в своїй суті це розділ про те, як Україна імплементує, тобто включає в національне законодавство злочини проти загального міжнародного права. І треба сказати, що цей розділ вже станом на 2001 рік, коли його було прийнято, безнадійно застарів. Тобто Верховна Рада України того часу, я пам'ятаю чудово ті часи, мені тоді пощастило працювати помічником народного депутата України, цілком пам'ятаю, як це все відбувалося, як цей проект

просували, так би мовити. І на жаль, ця, цей 20-й розділ, він разюче схожий на подібний розділ Кримінального кодексу Російської Федерації 96-го року. В 96-му році він вже був неідеальний, але принаймні тоді ще не було Римського Статуту, тоді ще міжнародне кримінальне право тільки почало свій бурхливий розвиток, це якраз середина 90-х років. І можна ще зрозуміти, чому в росіян так воно недолуго було написано. Не можна зрозуміти, ну, чесно кажучи, чому в Україні так в 2001 році вже було погано це написано. Цей розділ, ну, Костянтин Петрович буде про нього говорити і про, власне, особливості українського кримінального закону. Але загальну оцінку просто можу дати, що він є надзвичайно невдалим.

Серед всього іншого, ну, що це означає? Там є таке-сяке визначення злочину геноциду, з яким можна працювати більш-менш, слава Богу, геноцид – це не така річ, яка трапляється часто. Не дай, Боже, щоб ми це знову пережили в нашій історії. Там абсолютно немає дефініції злочинів проти людяності, просто немає такої статті.

І стаття 438 про порушення законів і звичаїв війни, тобто воєнні злочини, написана так, що вона, в принципі, задовольнила міжнародних партнерів. І Міжнародний Комітет Червоного Хреста тоді достатньо позитивно, наскільки я знаю, неформально, але достатньо позитивно висловився. Тому що вона складена приблизно в такий спосіб, що вона відсилає до всього міжнародного гуманітарного права. Тобто будь-що, будь-які порушення по суті законів і звичаїв війни, ну, там наведено кілька прикладів, але загалом будь-які порушення український суд може розглядати як воєнний злочин. Що, звичайно, може, воно і добре, що у суду такі можливості великі є.

Але треба розуміти, що очікувати від українських суддів знання міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права такою мірою, щоб вони могли це застосовувати, не доводиться. І на жаль, зараз, коли дійсно триває збройний конфлікт вже стільки років, ми бачимо надзвичайно низьку кількість випадків, коли українські судді застосовували

цю статтю. А коли вони її застосовували, там, це червень минулого року чи позаминулого року, Костянтин Петрович, да? Минулого. Минулого року, коли Слов'янський міськрайонний суд один раз застосував цю статтю, він її застосував в букеті з іншими статтями, і загальне враження від цього вироку не найприємніше. Але принаймні там її згадали. Але взагалі це відбувається дуже важко. Це також, звичайно, стримує і діяльність слідчих органів, яким, може, теж хочеться мати свободу дій, з одного боку, а, з іншого боку, їм треба розуміти ці рамки, в яких вони повинні діяти і на що саме їм звертати увагу. Тут 438 стаття не дуже допомагає. Але я на цьому припиняю про українське законодавство говорити, тому що у нас є Костянтин Петрович Задоя, який є найкращий, як на мене, принаймні мені відомий, український експерт в цій сфері.

Так от, як вплинуло те, що Україна підписала Римський статут на обсяг наших зобов'язань? Ну, власне, сам факт підписання, може, й не надто вплинув, але той факт, що Україна, дійсно, двічі скористалася процедурою, передбаченою пунктом 3 статті 12-ї Римського статуту і в особливому порядку ad hoc, так би мовити, визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду спочатку щодо злочинів, вчинених під час Євромайдану, і потім щодо більш, так би мовити, широкого кола подій і часу щодо всіх злочинів, які вчинені були на території України, починаючи з лютого 2014 року, без крайньої дати, це все по суті де-факто зробило Україну державою-учасницею Римського статуту. Той факт, що Україна після цього знайшла причини не ратифікувати Римський статут, той факт, що Конституція України, хоч нова редакція у зв'язку з судовою реформою, яка була прийнята, вона підготувалася до ратифікації Римського статуту, було включено нову частину шосту до статті 124 Конституції України. Тобто з'явилася можливість тепер, незважаючи на висновок Конституційного Суду, невдалий, 2001 року, таки ратифікувати Римський статут, вона з'явиться, ця можливість, з відкладенням, так, як Григорій Михайлович сказав, в 2019 році. Незважаючи на це, Україна вже зараз має зобов'язання за Римським

Статутом, принаймні в частині співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Тобто, наприклад, якщо Міжнародний кримінальний суд вирішить почати розслідування щодо України... Бо поки що це попереднє вивчення ситуації лише і якщо з'являться конкретні обвинувачення, якщо з'являться конкретні вимоги про передачу осіб, наприклад, до Гааги, до Міжнародного кримінального суду, Україна вже зараз має міжнародні зобов'язання це робити.

І в цьому сенсі сам факт такого відкладення ратифікації викликає подив. Ну, можлива гіпотетично ситуація, коли якийсь іноземний громадянин, який був на території України, міг бути причетний до чогось, що він зробив десь за межами України і тому не було бажання його видавати, можливо, таке було міркування. Важко сказати, що саме, оскільки крок із визнання, особливо друге визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду, він був таким рішучим, сміливим кроком, правильним кроком, який показав всьому світу, що Україна не буде приховувати ніяких злочинців, що Україна віддана і ідеалам захисту прав людини, і боротьбі з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини.

Коли ми говоримо про Міжнародний кримінальний суд, про Римський Статут, ми повинні знати, що Міжнародний кримінальний суд діє на основі принципу комплементарності, тобто принципу доповнюваності. Він доповнює лише національні судові органи в тій частині, коли вони нездатні або неспроможні притягти винних до відповідальності. На практиці це означає, що основна відповідальність за переслідування винних у найтяжчих злочинах проти міжнародного права лежить на державі.

Оскільки, на жаль, саме на території України відбувається збройний конфлікт, саме Україна несе основну відповідальність за це. Це наше право і наш обов'язок. Він стосується всіх осіб, які могли вчинити воєнні злочини чи злочини проти людяності в ході збройного конфлікту. З одного боку, це можна сприймати як тягар, з іншого боку, це можна сприймати як можливість. Тому що коли Україна, і я дуже сподіваюсь, що це, нарешті,

настане, нехай і з великим запізненням, коли Україна в своєму законодавстві буде готова виконувати ці зобов'язання, тобто Кримінальний кодекс буде приведений в притомний стан, коли українські слідчі і судові органи будуть готові до здійснення цієї місії, це означатиме, що це саме вони будуть робити.

Тобто я цілком розумію, дуже слушно Григорій Михайлович казав про політизацію і емоції, які виникають під час розгляду таких питань. Так от, головна відповідь на ці питання полягає в тому, що коли у нас буде інструментарій, ми будемо вирішувати. Україна, так, українська прокуратура, українські слідчі, українські суди будуть вирішувати пріоритети, які є в цьому, і будуть проводити відповідну політику, бо, зрештою, переслідування за міжнародні злочини – це також питання політики, прокуратури чи політики слідчих органів, тобто тих, хто, власне, повинен здійснювати, ініціювати відповідні розслідування і їх проводити. І тут поле для маневру, як кажуть, є велике. Достатньо подивитися на держави світу, які є партнерами і друзями України, як вони з цими питаннями розбираються. Є вони учасниками Римського Статуту, як всі держави–члени Європейського Союзу, як і Україна зобов'язалась в Угоді про асоціацію так само ратифікувати Римський Статут, як це роблять європейці, як це роблять Сполучені Штати, які мають застереження щодо Римського Статуту і не приєднуються, вони, так чи інакше, все одно працюють і з чужими воєнними злочинцями, і так, коли відбувається війна, ризик порушень законів і звичаїв війни є з обох сторін.

І питання не в тому, що давайте захистимо наших від відповідальності, а питання в тому, що давайте створимо можливості об'єктивно розібратися, хто винен, якою мірою винен, чи винен взагалі, і самостійно обирати міру покарання, що теж є дискрецією, є повноваженнями відповідних судових органів. І тут поле для маневру є достатнім для того, щоб Міжнародний кримінальний суд і будь-які неупереджені інші міжнародні структури, але насамперед МКС, не визнав Україну такою, що не відповідає за взяті на себе

зобов'язання, що не виконує ці зобов'язання. Україна має всі можливості і повинна мати всі можливості, весь інструментарій для того, щоб цю місію, цю функцію виконувати. І саме на це спрямований законопроект, який розроблений Костянтином Петровичем за сприяння Антона Кориневича, певною мірою моїм, і, звичайно, під егідою Центру громадянських свобод, і при підтримці також Міністерства юстиції України, і вже зараз, тепер з участю також інтелектуальною і Міністерства закордонних справ України, і участю органів прокуратури і так далі. Тобто насправді тут так званих стейкхолдерів, як зараз модно казати, тут багато. І мені здається, що достатньо непрості обговорення, які між ними подекуди тривають, вони лише поліпшують якість цього законопроекту і поліпшують також його шанси на прийняття.

Україна багато виграє від того, що у неї буде Кримінальний кодекс за останнім словом, так би мовити, міжнародного кримінального права, за останніми стандартами, які є. Це можливості. Як ми ними будемо користуватися - це інша справа. Але будемо сподіватися, що тут вистачить освіти, досвіду, бажання працювати і розуму, зрештою, у всіх, хто буде задіяний у цей процес. Дякую за увагу.

На цьому вступне слово – все. Я закінчив.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Миколо Миколайовичу.

Я передаю слово Костянтину Задої, основному розробнику тексту законопроекту.

ЗАДОЯ К.П. Дякую.

Ну, я хотів би приєднатись, перш за все, до слів Миколи Миколайовича, до слів подяки на адресу Григорія Михайловича, на адресу Комітету з прав людини за цю можливість обговорити законопроект у стінах Верховної Ради, оскільки, так або інакше, його доля буде вирішуватись тут у

підсумку, і хотілося б вірити, що сьогоднішній захід, він буде сприяти тому, що ця доля вирішиться позитивно.

Я у своєму виступі хотів би звернути увагу на два моменти. Я хотів би пояснити конкретно доволі, наскільки це дозволятиме формат сьогоднішнього заходу, в чому проблеми нашого законодавства з точки зору його відповідності, ну, а, точніше, як би в чому прояви його невідповідності міжнародних зобов'язань України щодо переслідування міжнародних злочинів, і, власне кажучи, що з цими проблемами робити, як ці невідповідності розв'язувати.

Загалом я хотів би сказати, що якщо ми поглянемо на законодавство України з точки зору чотирьох основних злочинів, про які вже говорили Григорій Михайлович і Микола Миколайович, це основні злочини за міжнародним правом – це геноцид, агресія, злочини проти людяності, воєнні злочини, то треба констатувати, що тією або іншою мірою законодавство України воно не відповідає міжнародному праву. Питання лише, ну наскільки ця невідповідність вона є більш серйозна, менш серйозна, там більш гостра, менш гостра.

Ну, з вашого дозволу я хотів би коротко сказати про злочини агресії, злочини геноциду і більш розгорнуто про злочини... про воєнні злочини і злочини проти людяності.

Стосовно злочину агресії. Найперше, хотілося б відмітити, що стаття 437 Кримінального кодексу України вона криміналізує агресію, вона криміналізує агресію в тому сенсі, як це розумілося після закінчення Другої світової війни. Тобто мова іде про встановлення відповідальності за планування, підготовку, розв'язання і ведення агресивної війни. Тобто під агресивною війною традиційно розуміється, що це, ну, так би мовити, широкомасштабне застосування Збройних Сил на території іншої держави, яке, як правило, супроводжується там окупацією певної частини території держави, яка потерпає від агресії. Тобто це доволі, тут очевидний момент, це широкомасштабність цих дій.

Якщо... і таке розуміння, воно в принципі, можна говорити, що воно тривалий час, воно було загальноновизнаним для міжнародного права. Це знайшло відображення у визначенні агресії, де прямо говориться про те, що саме агресивна війна вона є злочином за міжнародним правом. Але після того, як було активовано відповідно статтю 8-2 Римського статуту, можна сьогодні говорити, що насправді за міжнародним правом вже агресія, так би мовити, заборона агресія вона набагато ширша, вона не зводиться лише до агресивної війни. І відповідно інші прояви агресії, ті, які не можна охарактеризувати, що вони є агресивною війною, напад, наприклад, там на військово-повітряні чи там або на військові судна іншої держави, ну, це не можна назвати агресивною війною очевидно там при всьому бажанні. Ось такі прояви агресії, наша стаття 437, вона не накриває, відповідно в цій частині треба констатувати невідповідність між міжнародним правом і між кримінальним законодавством України.

Що стосується геноциду, я тут хочу Миколу Миколайовича підтримати, що, напевно, в частині виконання зобов'язань з криміналізацією геноциду Україна найбільш повно до цього питання підійшла, але є свої знову ж таки нюанси. Я на два моменти зверну увагу лише. От одна з форм геноциду, вона називається за Конвенцією 1948 року про запобігання геноциду... запобігання дітонародження у відповідній захищеній групі. У нашому Кримінальному кодексі присутня ще додаткова форма, як скорочення дітонародження. Хоча важко зрозуміти, який сенс був передбачати таку форму, якщо скорочення дітонародження – це, очевидно, закономірний наслідок запобігання дітонародженню і важко зрозуміти як, що нового приносить ця форма, тобто яка невідома міжнародному праву.

Другий момент, він такий більш, напевно, принциповий, Конвенція про запобігання геноциду, вона вимагає окрім всього іншого криміналізації прямого та публічного підбурювання до геноциду. І у нашому Кримінальному кодексі це питання вирішено, при криміналізації такого типу поведінки, за рахунок конструкції публічні заклики до геноциду. Проблема

полягає в тому, що тут спрацював такий доволі підхід, що от поняття публічних закликів воно вже доволі давно відомо українському кримінальному законодавству ще з радянського періоду. І от я розумію, що це наклалося на відповідне подібне формування конвенції, і було прийнято рішення, що будемо от саме таким чином, так би мовити, виконувати міжнародне зобов'язання.

Проблема полягає в тому, що публічні заклики, вони є закінченими з моменту їх проголошення, тобто, скажімо, там публічні заклики до насильницької зміни державної влади, не потрібно, щоб ці заклики, вони в подальшому призвели до насильницької зміни державної влади. Тобто це не є умови відповідальності людини, тобто достатньо проголосити відповідні заклики, відповідальність настане. Але прямим та публічним підбурюванням до геноциду за міжнародним правом не все так просто. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди, який вважається, що він найбільш, так би мовити, більш фахово знається на питаннях кримінальної відповідальності за геноцид за міжнародним правом. Оскільки як би саме геноцид це був той злочин, який перш за все повинен був цей суд переслідувати. То він є що у висновку, що пряме та публічне підбурювання воно повинно перебувати у причиновому зв'язку між, власне, актом підбурювання і подальшим актом... тими діями, які, власне, творить геноцид. І, очевидно, що це, є пряма, знову ж таки неузгодженість традиційної нашої конструкції, яка в нашому кодексі використовується публічні заклики, з тим, як пряме та публічне підбурювання до геноциду розуміється з міжнародним правом.

Тепер більш предметно, якщо переходити до злочинів проти людяності. Вже теж Микола Миколайович сказав, що злочини проти людяності вони не визнаються злочинами окремого виду, вони не автономно, не криміналізовані. Тут можна різні терміни підбирати, там найбільш спрощено, що немає статті в Кримінальному кодексі, яка б говорила, що ось такі-такі діяння, вони злочини проти людяності.

В принципі можна поставити питання, про те, що може це вже не така велика проблема, насправді. Адже виникає спокуса, що можна діяння, які являються злочином проти людяності переслідувати як загально-кримінальні злочини. Я наведу такий приклад, одним з проявів злочином проти людяності називається і в тому числі в Римському статуті, вбивство. Кримінальний кодекс України він встановлює відповідальність за вмісне вбивство як окреме положення Кримінального кодексу, не дивно якби такого положення не було. І виникає запитання, чи не можна, якщо ситуація, коли злочини проти людяності, тобто діяння, які з точки зору міжнародного права злочину проти людяності, а саме конкретно вбивство. Чи не можна їх просто переслідувати як загально-кримінальні вмісні вбивства?

Насправді на мій погляд такий підхід він буде поганим, якщо не дуже поганим. І для цього... на це є кілька причин, я почну, такої можливо найбільш теоретично і не менш практично, свого часу Ханна Арендт, це американський політолог єврейського походження, якій пощастило втекти з фашистської Німеччини під час Другої світової... перед початком Другої світової війни, вона вже після того, як війна відбулася, вона перебувала на процесі Ейхмана, це нацистський злочинець, який в тому числі відповідав за вирішення єврейського питання так званого, якого ізраїльські спецслужби вони силою захопили на території Аргентини, доставили на територію Ізраїлю, і Ізраїль судив цю людину. То вона перебувала на цьому процесі, і Ейхмана обвинувачувала в геноциді. Його... це інша трошки ситуація, ніж злочин проти людяності, але логіка тут вона буде абсолютно подібна, як на мене.

І от вона під час процесу писала, що найгірше, що, коли ставлять питання, що геноцид, він же нічим не відрізняється від вбивства. Чому як би не обвинувачувати як би в вбивстві? І вона як би, як на мене абсолютно правильний аргумент навела, сказавши, що, насправді, за цим ототожненням криється нерозуміння того, що це злочини, які посягають на різні порядки, тобто вбивство – це злочин, грубо кажучи, проти національного права, а

геноцид чи злочин проти людяності – це злочин проти міжнародного права. Якщо ми будемо вбивство переслідувати, яке... діяння, яке вбивством як прояв злочину проти людяності ми його будемо переслідувати як звичайне загально-кримінальне вбивство, ми по суті будемо цілити не в ту мішень, тобто ми не будемо... це не буде демонструвати те, що те, що вчинила людина, яка переслідується в цій конкретній ситуації, вона, насправді, перш за все, посягнула на норму міжнародного права і вже в другу чергу – на норму національного права, а не навпаки.

Другий момент, на який би я хотів звернути увагу, це те, що в окремих випадках злочини проти людяності, при всьому бажанні, не можна переслідувати як загально-кримінальні злочини просто тому, що за нашим Кримінальним кодексом немає якогось ну от аналогу (в лапках). Наприклад, однією з форм злочину проти людяності є переслідування, але наш Кримінальний кодекс, він не передбачає відповідальності за таке діяння, як злочин окремого виду, і тому, відповідно, от у випадках, коли злочини проти людяності набувають форми переслідування, я припускаю, що багато ситуацій просто неможливо буде підібрати якусь норму на рівні серед загально-кримінальних злочинів, щоб забезпечити можливість переслідування особи.

І третій момент. Навіть тоді, коли... от знову ж таки начебто от якась там подібність між характеристиками злочинів проти людяності і загально-кримінальними злочинами присутня, це не гарантує того, що в підсумку будуть виконані зобов'язання, які має Україна перед міжнародним співтовариством щодо переслідування злочину проти людяності. Я поясню це знову ж таки от на конкретному прикладі. Щодо злочинів проти людяності, як і стосовно всіх інших злочинів, за міжнародним правом не застосовуються строки давності. І відповідно навіть Україна є учасницею двох конвенцій, які як би... де вона взяла на себе зобов'язання, що не застосовує строки давності до злочину проти людяності. І проблема, якщо кваліфікувати діяння, яке ну по своїй суті воно є вбивством як прояв злочину

проти людяності, якщо кваліфікувати як загальнокримінальне вбивство щодо... то в даному випадку будуть застосовуватись до особи загальні положення про строки давності, а наш Кримінальний кодекс він в тому числі допускає застосування строків давності навіть у випадку умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, і відповідно немає гарантій того, що в підсумку до людини будуть застосовані строки давності, і от вона там через, з впливом 15 років вона не понесе кримінальної відповідальності, хоча в міжнародному праві в даному випадку однозначно каже, що ніяких строків давності не повинно бути. І таким чином от створиться ситуація, хоча начебто от можна сказати, що якась аналогія є між злочином проти людяності там окремо з його форм і якби загально кримінальним злочином, але це не гарантує того, що в підсумку отакий спосіб переслідування він забезпечить додержання Україною міжнародних зобов'язань.

Тепер стосовно воєнних злочинів. Вони перш за все у нас представлені в Кримінальному кодексі у вигляді статті 438, про яку теж Микола Миколайович говорив, яка називається порушення законів та звичаїв війни. І, можливо, ну, я так думаю, що це на даний найбільш, на мій погляд, гостро стоїть питання про застосування цього положення зважаючи на те, що Україна перебуває в стані збройного конфлікту з Російською Федерацією, який має от локалізацію на території Донбасу. І по суті те, що факт, те, що окупований Крим це теж прояв збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією.

Я хотів би відмити, що стаття 438 попри те, що знову ж таки свою оманливу таку привабливість, що вона от викладена шляхом, в підсумку до всього міжнародного гуманітарного права, насправді це знову ж таки, ну, виглядає як от сир у мишоловці насправді, якщо переходити в конкретну площину. Ну я відмічу там декілька проблем, от вони різного характеру, вони різної глибини, але в сукупності вони, ну, мені, на мій погляд, вони дозволяють говорити про те, що стаття 438 вона потребує серйозного вдосконалення або точніше якби, ну, не стільки вона

вдосконалення що, більш, набагато більш серйозних удосконалень потребує Кримінальний кодекс, а ніж просто якісь там косметичні зміни в цю статтю.

Ну, по-перше, от стаття викладена у такій спосіб, що вона там описує окремі, так би мовити, конкретні прояви злочинів, воєнних злочинів, там скажімо, це мова іде про жорстке поводження з військовополоненими або з цивільним населенням, а в підсумку вона закінчується бланкетною так би мовити формою загальною, що інші порушення законів та звичаїв війни, законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. От перша насправді формальна вже проблема, вона виникає з оцим застереженням про міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Є начебто от принаймні на рівні доктрини яесьь таке загальне і безумовно розуміння, я маю на увазі доктрини, якщо вона втілена в коментарях до Кримінального кодексу, це таке найбільше, напевно, наближене до практики джерело, що є однозначне розуміння, що під оцими договорами розуміються так звані женеvські конвенції, так звані гаазькі конвенції. Тобто женеvські конвенції – це ті, що містять певні гарантії щодо так званих захищених осіб за міжнародним гуманітарним правом, щодо цивільного населення, військовополонених і так далі. І гаазькі конвенції – це ті, що, власне кажучи, регулюють, як має вестися війна, тобто от... вона регулює застосування засобів, методів війни.

І проблема полягає в тому, що насправді Верховна Рада не давала згоду на обов'язковість ані женеvських, ані гаазьких конвенцій. Просто того, що Україна є правонаступницею за цими договорами, які були укладені набагато раніше до 1991 року. І Закон про міжнародні договори, от він описує ці форми надання згоди необов'язковості, він правонаступництво там не називає. Тобто насправді от оце вже, оце формулювання, воно створює серйозні проблеми, тому що, ну, не знаю, чи буде така реальна ситуація, чи ні, але я припускаю, що от у випадку, коли от за чинним законодавством особу будуть обвинувачувати у вчиненні злочину, передбаченого статтею

438, просто захист може зайняти, лінія захисту сказати, що Верховна Рада не давала згоди, там на відповідно Женевську конвенцію, значить, відповідно не мають підстав переслідувати людину за порушення за оцим положенням Кримінального кодексу. Тому от це перший як би, він формальний момент, але тим не менше, як би я думаю, що його треба відмітити.

Далі, якщо переходячи вже до змістовних вад, я хотів би відмітити, що оті конкретні форми, оті конкретні прояви, да, точніше, як би законів порушення, порушення законів та звичаїв війни, які називаються в статті 438, вони викладені у спосіб, який доволі далекий, відверто кажучи, від міжнародного права. Наприклад, одним з видів порушень прямо названо, що розграбування національних цінностей на окупованій території. Проблема в тому, що міжнародне гуманітарне право воно містить положення, які регулюють питання стосовно культурних цінностей, і воно містить положення, яке регулює питання стосовно поводження з майном на окупованій території. Тобто воно не оперує поняттям національні цінності, і виникає питання, що, власне, тут криміналізоване, що стоїть за оцим формулюванням.

Тому відповідно це теж, я підозрюю, що буде створювати проблеми для правозастосовчих органів, їм треба буде якимось чином спеціально перетлумачувати це положення для того, щоб вийти на те, що ось в даному випадку порушено такі і такі, або такі положення міжнародного гуманітарного права.

Далі, я хотів би знову ж таки повернутись до цієї бланкетної відсилки, до, наче, до всього міжнародного права. Але тут, вона, попри те, що вона виглядає саме так, але це велике питання, чи воно до всього, чи не до всього міжнародно-гуманітарного права відсилає. Бо, якщо знову ж таки подивитись сучасні науково-практичні коментарі, то є дуже великий різнобій у питанні про те, що розуміти під іншими порушеннями законів та звичаїв війни.

Там дехто намагається сказати, що це тільки мова йде про порушення, які актуальні для так званих, для міжнародних збройних конфліктів. От знову

ж таки міжнародне гуманітарне право містить специфічні правові режими для збройних конфліктів міжнародного характеру і збройні конфлікти не міжнародного характеру.

От є автори, які кажуть, що закони та звичаї війни – це значить тільки те, що ота частина МГП, міжнародного гуманітарного права, яка регулює лише збройні конфлікти міжнародного характеру. Є ті, хто кажуть, що треба ще навіть вужче розуміти, що слово "війна" – це значить, це не будь-який збройний конфлікт міжнародного характеру, який там відмічається, там якоюсь там дуже великою інтенсивністю. Треба робити скидку, що як правило ці коментарі пишуть фахівці сфери національно-кримінального права, які не дуже орієнтуються в питаннях міжнародного права і написання коментарів відбувається без залучення, на жаль, експертів з міжнародного права, тому треба робити на це скидку. Але знову ж таки ця відсутність єдності в розумінні понять, я розумію, що це в підсумках буде дезорієнтувати, перш за все і правоохоронні органи і, власне, ті хто мають додержуватися міжнародно-гуманітарного права.

Тепер інший аспект, багато... не багато, а певна частина міжнародно-гуманітарного права вона існує у формі звичаїв, про які вже теж казав Микола Миколайович. Тобто є значна частина міжнародного монетарного права, вона зараз, дійсно, представлена у вигляді міжнародних договорів відповідних, про які я згадував. Але, якщо ми говоримо про збройні конфлікти неміжнародного характеру, то значною мірою от їх регулювання на сьогодні воно забезпечується не за допомогою договірною, а за допомогою міжнародного права. І оскільки все ті 438 є пряма відсилка лише до договорів, відповідно ця стаття очевидно не покриває порушення міжнародного права, і для України це може виявитися проблемним, якщо Міжнародний кримінальний суд, наприклад, він лишиться на своїй позиції, що він, наприклад, конфлікт на Донбасі він бачить там два як би поєднання збройного конфлікту міжнародного характеру, неміжнародного характеру. От якщо він від цієї оцінки не відмовиться, і він,

скажімо, постане питання про переслідування певних діянь, як вчинення в контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру, то знову ж таки Україні тут багато в чому для українця може виявитися проблемним. Тому що ми можемо сказати, що наше законодавство воно спеціально так би мовити криміналізує лише частину порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених в контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру. Ну, а все інше ми в кращому випадку можемо сказати, що це можна буде переслідувати як загальнокримінальні злочини, про проблемність я говорив вже, да, або знову ж таки можуть постати ситуації, що переслідувати не можна буде певні діяння. Наприклад, таких воєнних злочинів, як заяву про те, що пощади не буде. Це те, що пан Захарченко в останні дні оборони Донецького аеропорту теж він робив такі заяви, це саме по собі є воєнним злочином. Але, якщо, скажімо, Міжнародний кримінальний суд скаже, що буде розглядати це питання про те, що це діяння вчинено в рамках збройного конфлікту неміжнародного характеру, ну для нас постане питання, ну для України постане питання, чи може вона переслідувати такий злочин як би за нашим законодавством. Бо формально 438 цього не дозволяє, і загальнокримінального злочину такого аналогу не підбереш при всьому бажанні. І просто на штучному місті виникне ситуація, коли по суті у Міжнародного кримінального суду будуть підстави сказати, що от Україна вона там неспроможна виконувати свої зобов'язання за міжнародним правом. Ну, я не думаю, що це навіть в політичній площині це буде виглядати дуже добре.

Далі я ще хотів би звернути увагу на те, що інший бік як би проблемності статті 438, що з іншого боку окрім того, що вона як би в окремих випадках забезпечує, як би її зміст веде не до криміналізації, в інших випадках вона створює передумови до надмірної якоїсь криміналізації. Тобто є така загально визнана позиція, яка б знайшла відображення у багатьох там документах, в тому ж самому Римському статуті, що воєнними злочинами є лише серйозні порушення Міжнародного гуманітарного права, і

питання серйозності – це не оціночна ознака, тобто це не правоохоронний орган вирішує чи не суддя, чи є це порушенням серйозним чи ні. Тобто є, по суті вони каталогізовані ці серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. І відповідно, очевидно, в такому сенсі бажано треба тлумачити статтю 438, що вона як би криміналізує лише серйозні правопорушення Міжнародного гуманітарного права, але в ній про серйозні жодної вказівки немає. І це створює передумови для того, щоб переслідувати за цим положенням осіб, які допускають порушення міжнародного гуманітарного права, які не є серйозними. Але тут виникає інша проблема, що за визнанням діяння воєнним злочинам стоїть цілий комплекс відповідних наслідків кримінального, в тому числі там на застосування строків давності, там юрисдикції там і так далі. І в підсумку це може знову ж таки вилитися в те, що от будуть людину переслідувати у порушенні Міжнародного гуманітарного права, який не має характеру серйозного відповідно до міжнародного права. Там, наприклад, застосують до неї положення про строків давності. От якраз стосовно 438 статті це реально, це можливо. Але це буде не підкріплено міжнародним правом, це знову ж таки створить для України серйозну проблему.

Тепер, переходячи до того, власне кажучи, що з цим робити, то я хотів би коротко описати, як би, концепцію законопроекту. Тобто на першому етапі це бачилося, ідея як би, масив змін бачився нам дещо ширше, але от на, буквально там останньому, етапі вже зараз, який має місце і з погляду відповідні зауваження, які ми одержали, не ми, а Міністерство юстиції, яке, так би мовити, просуває по лінії уряду законопроект, який одержав від інших органів державної влади, законопроект вже більш такий обмежений вигляд має. Але головне, що він передбачає наступне, що це запровадження статті, яка встановлює відповідальність за злочин проти людяності, це по-перше. Друге, це заміна тієї статті 438, про яку я вже багато говорив, на цілий комплекс статей. Тобто, які каталогізують воєнні злочини. І я просто там перерахую, що одна стаття вона воєнні злочин проти особи, інша –

воєнні злочини проти правосуддя, воєнні злочини проти емблем та гуманітарних операцій і так далі. Тобто є конкретний каталог як би діянь, з яким, мені здається, що набагато простіше працювати буде тим самим правоохоронним органам і суду.

Стосовно геноциду, стосовно агресії, тут мета знову ж таки як би усунути ті от проблеми, вони, може, там менше, скажімо там, актуальні з точки зору там поточної ситуації, але тим не менше це бажано зробити. Тобто приведення в максимальну відповідність і статті 442, 437 у відповідність з міжнародним правом. Зокрема положення про геноцид і відповідність Конвенції про запобігання геноциду Римським статутом і положення про... статті 437 про агресію як би у відповідність так само з Римським статутом.

Тобто це от основний масив змін, він стосується загальної частини, і окрім того, на рівні... стосується основної частини, я перепрошую, і крім того, на рівні загальної частини пропонується передбачити так би мовити от набір положень, які повинні, покликані забезпечити виконання Україною зобов'язання запобігання безкарності 4 основних злочинів за міжнародним правом. Тобто це стосується універсальної юрисдикції, це стосується строків давності, це стосується неможливості застосування до осіб, які вчинили такі діяння, звільнення від кримінальної відповідальності або звільнення від покарань з випробуванням. Тому що ці два інститути з точки зору сучасних уявлень от про запобігання безкарності, це класичні прояви безкарності. І до цих, за чотири оці основні злочини з точки зору міжнародного права ці два інститути – звільнення від відповідальності і від покарань з випробуванням – вони за жодних умов не можуть застосовуватись.

Тобто от загалом картина виглядає наступним чином.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Костянтиніне.

Дійсно, робота така глобальна, системна. І ми дуже раді, що сьогодні на нашому круглому столі є представництво майже всіх зацікавлених і профільних установ державних, які, я думаю, в цій сфері не тільки зараз можуть висловити свою думку, але й в подальшому, у ми сподіваємося, коли закон буде прийнятий, будуть дотичні до реалізації цього закону, в нас є представники Міністерства юстиції, представники Міністерства закордонних справ, представники Міністерства окупованих територій, можливо, ще хтось із міністерств підійшов. Проте окрім цього, Державне бюро розслідувань, СБУ, інститут... університет СБУ. Також Міністерство юстиції, перепошую, називала, і, відповідно, ми звичайно чекаємо коментарі. І крім того у нас є представники Генеральної прокуратури та прокуратури АРК Крим і також дуже поважні і наші колеги з правозахисних організацій. Тож зараз ми відкриваємо сесію, скажемо, так обговорення.

І прохання продемонструвати зараз, піднявши руку, хто хотів би висловитись? Добре. Тоді почнемо з вас.

НЕМИРЯ Г.М. Дякую.

На жаль, я попереджав організаторів, тому що йти, оскільки у мене зустріч за 30 хвилин. Але я хотів би, перш за все подякувати і вам, Микола Миколайович, і вам, Костянтин Петрович, за дуже детальне висвітлення і концепції, і змісту цього законопроекту, який ще на стадії завершення. Це важливо буде для Верховної Ради під час...

Натомість хотів би перед тим як я піду, я вибачаюсь за це наперед, можливо поділитися, які теми будуть викликати, особливо в якому контексті, пильну увагу. Можливо це не вичерпний список, але очевидно.

Приклад, один з аргументів, який буде звучати, а чи знаєте ви, що ті, які закликають до ратифікації Римського статуту, чи знаєте ви ті хто закликають до приведення у відповідність національного законодавства, у відповідності до міжнародних зобов'язань, міжнародно-гуманітарного права.

Що Російська Федерація, яка підписала Римський статут, потім відкликала свій підпис, такий аргумент, на кшталт цього ми будемо чути тут. Важливо мати професійну відповідь на це запитання.

Друге. Вся проблематика пов'язана з проблематикою перехідного правосуддя. Коли ми говоримо, що складовою на даний момент Мінських угод, прийняття і потім імплементація, відповідно, закону, який би здійснював амністію, в тому чи іншому вигляді. Завжди оговорки, принаймні, міністр закордонних справ – це на слуханнях, інші, за винятком воєнних злочинів та інших серйозних злочинів.

Це дуже важлива річ, яка також буде звучати, ми маємо, що існують різні вже кілька законопроектів стосовно амністії, і це не лише в рамках самого мінського процесу і підгруп, робочих груп, а у Верховній Раді. І третій аспект – безумовно, це не виключене, але з точки зору гіпотетичної ймовірності запровадження в майбутньому миротворчої місії.

З точки зору гіпотетичної можливості, що в рамках цієї миротворчої місії буде працювати тимчасова міжнародна цивільна адміністрація, до мандату якої серед іншої буде належати підтримання закону і порядку Чи якимось впливає на повноваження і того, що будуть здійснювати міжнародна цивільна тимчасова адміністрація до моменту, поки держава Україна перебере на себе повністю контроль за, зараз тимчасово не контрольованими, територіями аж до і включно з державним кордоном? Чи залежить те, чим буде займатися ця адміністрація у випадку, якщо буде прийнятий такий закон і ратифікований Римський статут, і у випадку, якщо він не буде прийнятий і не буде ратифікований, це якесь має значення взагалі? І який статус тоді і який обсяг виконання цієї функції в рамках теоретично можливого мандату Ради безпеки ООН на здійснення такої миротворчої операції і мандату тимчасової цивільної адміністрації? Це питання, які будуть турбувати членів парламенту, я також дуже хотів би, щоб під час обговорення і на майбутнє, можливо, цим темам приділили особливу увагу.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякуємо.

Тож, я думаю, ми якраз з цього почнемо. Микола Миколайович, прошу.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М. Дякую дуже.

Дійсно, справді, дякую дуже, Григорій Михайлович, за ці важливі зауваження і питання. І поки дійсно, користуючись вашою присутністю, я думаю, має сенс нам обговорити їх.

Що стосується маневру Російської Федерації з підписанням Римського статуту, що вони зробили у 2001 році, наскільки я пам'ятаю, і відкликанням підпису. Відкликання підпису відбулося невдовзі після оприлюднення першої попередньої доповіді прокурора Міжнародного кримінального суду, яка стосувалася України, зокрема. І вона була пов'язана з двома речами, які кардинально не задовольняють Російську Федерацію у роботі Міжнародного кримінального суду.

Перша стосується російсько-грузинської війни 2008 року у Південній Осетії чи то довкола Південної Осетії, і у зв'язку з Південною Осетією. Російська Федерація наполягала на тому, що грузини воєнні злочинці і так далі, і що Міжнародний кримінальний суд має звертати увагу, щоб на них і так далі, і так далі. Те, як кваліфікувала прокурор Міжнародного кримінального суду участь Російської Федерації в цьому конфлікті, те, як вона кваліфікувала також зусилля із притягнення до відповідальності винних у злочинах, а там серйозні були злочини, зокрема, там, наприклад, достатньо очевидний злочин проти людяності було вчинено щодо грузинського цивільного населення Південної Осетії, серед іншого, ось. Дуже не сподобалось Російській Федерації. Але останньою краплею, судячи з усього, принаймні в мене таке враження склалося як у стороннього спостерігача, це те, що прокурор Міжнародного кримінального суду кваліфікувала збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією відповідним чином, що

вона сказала про окупацію Автономної Республіки Крим, що це означає згідно із міжнародним гуманітарним правом і відповідним міжнародним кримінальним правом наявність міжнародного збройного конфлікту між Україною і Російською Федерацією, і заявила про готовність розслідувати злочини Російської Федерації на території окупованої Автономної Республіки Крим і міста Севастополь. Що прокурори Міжнародного кримінального суду сказали, що навіть, якщо поки немає в неї остаточно достатньої кількості доказів, щоб стверджувати про повний загальний контроль Російської Федерації над збройними групами, які воюють з Україною в окремих районах Донецької та Луганської областей, вона збирає поки такі докази, поки їх немає вона попередньо буде розглядати конфлікт починаючи з квітня 2014 року як конфлікт не міжнародного характеру. Але, вона в цьому звіті сказала, що безпосередньо участь Збройних Сил Російської Федерації, так, і обстріли території України з території Російської Федерації, безпосередньо застосування Збройних Сил РФ проти України означає, що найпізніше там з липня 2014 року мають місце міжнародний збройний конфлікт і продовжує мати місце міжнародний збройний конфлікт між Україною і Російською Федерацією.

Це повністю, як ви розумієте, не відповідає офіційній лінії Російської Федерації викликало надзвичайне обурення і в підсумку призвело до того, що Російська Федерація відкликала підпис. На практиці, з точки права міжнародних договорів це означає, повідомлення іншим державам Росією свого наміру не ратифікувати Римський статут, не ставати його стороною. Це Росія зробила, до речі, не першою, там свого часу такий маневр зробили Сполучені Штати Америки, адміністрація Президента Буша молодшого, це зробила. Так що тут, мені здається, що Російська Федерація відкликала свій підпис воно лише нам показує, до Міжнародний кримінальний суд не слідує за якоюсь ідеологічною лінією. Не слухає пропаганду, зокрема, російську пропаганду, а, принаймні, офіс прокурора об'єктивно намагається

застосовувати міжнародне право до збройного конфлікту на території України.

До речі, тут паралельно є такий нюанс, Російська Федерація, як ви знаєте, зусиллями Слідчого комітету свого порушує різноманітні кримінальні справи. І стверджує про те, що Україна не притягає винних до відповідальності, тому Росія це буде робити. Якщо українське законодавство буде абсолютно готове це робити і Україна буде доводити як вона це здійснює. То тоді аргументи Російської Федерації на користь порушення таких кримінальних справ будуть ще менш переконливими ніж вони є зараз. Хоча і зараз, відверто кажучи, вони особливо не переконують.

Тема перехідного правосуддя, напевно, найскладніша тема з якою Україні доведеться мати справу. Вона дійсно дуже болюча, зрозуміло, що без перехідного правосуддя навряд чи вдасться виправити всі наслідки того, що відбувається на території України з 2014 року: збройного конфлікту, агресії і так далі. Тут достатньо специфічний і складний випадок, коли зовнішня агресія спричинила необхідність у таку перехідного правосуддя у внутрішньому аспекті. Тому що це не класичне перехідне правосуддя, воно тут має відповідним чином бути створене і модель має бути, суто українська. Мені не відомо у світі модель, яка б підходила Україні, перехідного правосуддя цим треба займатися окремо. І такі зусилля – є це окрема тема.

Закон про амністію, як не тлумачити Мінські угоди, так, як не тлумачити всі ці зобов'язання щодо Закону про амністію, є знов-таки імперативні норми міжнародного права, імперативні, тобто такі, які не допускають відхилення від себе в будь-яких інших угодах, які забороняють амністію щодо тих, хто вчинив злочини проти міжнародного права, такі, як злочини проти людяності і воєнні злочини, зокрема. А саме про це буде йтися в нашому контексті, в контексті збройного конфлікту між Україною і Російською Федерацією.

Тема миротворчої місії, міжнародної цивільної адміністрації теж дуже цікава. Я не бачу наразі суттєвої аргументації проти ратифікації Римського

статуту чи ухвалення змін до Кримінального кодексу, тому що знов-таки ми таким чином розширюємо свої можливості. Щодо ратифікації Римського статуту треба одну річ запам'ятати. Після того, як Україна зробила другу заяву за статтею 12 пунктом 3 Римського статуту і визнала його юрисдикцію щодо подій на своїй території без крайньої дати, будь-які відкладання ратифікації Римського статуту виглядають несерйозно. Тому що ми вже все всі зобов'язання на себе взяли. Ми ніяк нікого нічим не захистимо, якщо у когось є ще такі ілюзії, не ратифікуючи Римський статут, після того, як зроблено цю другу заяву за статтею 12.3. Тобто про це треба забути взагалі. Тобто ратифікувати Римський статут якомога швидше, щойно буде така можливість надана Конституції України, і припинити ганьбитися зрештою, вибачте, за таку термінологію, і натомість брати активну участь у роботі Міжнародного кримінального суду.

Мені дуже прикро, що в 17-му році, коли Міжнародний кримінальний суд активував юрисдикцію щодо злочину агресії, що української делегації не було як повноправного члена, учасника Римського статуту, в асамблеї держав-учасниць, що Президент України не мав можливості там виступити, розказати ще раз всьому світу про Україну як жертва агресії з боку Російської Федерації і закликати всіх зробити так, щоб Міжнародний кримінальний суд мав юрисдикцію щодо тих, хто вчиняє злочин агресії і показав би, як погано, що такої юрисдикції досі не було у Міжнародного кримінального суду.

Якщо буде міжнародна місія, тим більше з мандатом Організації Об'єднаних Націй, вона буде змушена керуватися напряму міжнародним правом, у міжнародному праві все це вже є. І тут від того, що Україна зараз робитиме з точки зору свого законодавства, теж мало що зміниться.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

..... прокоментувати додаток. Дякую.

Колеги, ще питання, прошу коментарі, виступи. Михайло, прошу.

КАМЕНЄВ М. Михайло Каменєв, Асоціація українських моніторингів дотримання прав людини. Справді великий, за обсягом, значний законопроект, тобто видно, що гарно зроблена робота, цікаво було розкрито доповідачами всі ці питання, у мене два коментаря, можливо, питання, зауваження.

Перший, він організаційно адвокаційного характеру. Просто трішки дивно було бачити обговорення даного законопроекту саме на базі Комітету Верховної Ради з прав людини, при всій повазі до цього комітету. Дійсно це питання стосується прав людини, але за Постановою Верховної Ради про розподіл, про предмети відання комітетів, це все-таки предмет відання комітету законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Я якраз з колегами моїми, ми працюємо з цим комітетом дуже плідно, постійно бачимо як відбувається там робота. І от я бачив, тут були присутні працівники секретаріату цього комітету, але, на жаль, я не побачив жодного депутата, тим більше жодного керівника цього комітету. Тут йому питання, чи був хтось запрошений? І просто таке застереження, буквально днями на засіданні цього Комітету законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності розглядався урядовий законопроект, який стосувався теж змін до КПК. І саме через те, що цей законопроект був внесений без ніякого обговорення з членами комітету, наслідком того, що фактично зам.міністра юстиції був дуже ввічливо направлений по вектору з цим законопроектом. Тобто в даному випадку теж від мене застереження загалом, що дуже треба такі законопроекти, тут внесення змін до двох кодексів і Закон про амністію це суто комітет Кожем'якіна. Тобто треба з ними це обов'язково робити перш ніж вносити, бо тоді це просто буде ще одним стос паперу у величезній шухляді правоохоронного комітету.

Друге питання, воно стосується змісту, тут мене цікавить тільки от питання ретроактивності застосування. Тут от буквально на другій сторінці Порівняльної таблиці тут в частині четвертій передбачається, що окремі

злочини, вони можуть на них відповідальність поширюватись навіть у випадку, якщо її не було на момент вчинення. Але, на мою думку, порушує і Конституцію, яка забороняє ретроактивну дію, крім випадків, коли це покращує становищ особи, і це ще суперечить статті 7 Європейської конвенції, оскільки це прямо відповідальність, яка не передбачена законом. Тобто я розумію логіку, для чого така правка. Але в мене питання, чи... ну з яких мотивів ви внесли саме це в такому вигляді. Ну і відповідні зміни там в Прикінцевих положеннях.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Почну з організаційного питання. Так, звичайно, запрошувалися і депутати цього комітету, і керівництво, і, звичайно, для нас дуже важливо обговорення, це перед тим, як, власне, почати адвокацію цього законопроекту, питання в тому на даний момент ми проходимо етап узгодження, перш за все, з міністерствами, і в подальшому питання, яким чином саме буде зареєстровано закон, ще один з варіантів – це урядовий комітет. Тому в будь-якому разі ви повністю праві в тому плані, що ми не оминемо цей комітет, і це буде профільний комітет. При цьому це поетапно трошки пізніше. І, звичайно, так, на це обговорення, де ми обговорюємо більше проблематику, аніж сам текст законопроекту, ми, звичайно, його запрошували.

Щодо другого питання. Миколо Миколайовичу, прошу.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М. Дякую дуже. Дякую за ці запитання.

З другого питання щодо ретроактивності. Це, дійсно, момент, який потребує дуже уважного роз'яснення і потребує ну такої трохи... лекції, на яку зараз немає ні часу, ні потреби. Я дуже коротко.

Відповідальність за відповідні діяння, так само і зобов'язання України притягати цих осіб до відповідальності існує, існувала і продовжує існувати.

Той факт, що вона є в міжнародному праві, в загальному міжнародному праві, в цьому сенсі є Конституція, відповідно положення Конституції повинно тлумачитися якраз у відповідності зі згаданою вами статтею 7 Європейської конвенції з прав людини.

Стаття 7 Європейської конвенції з прав людини складається з двох частин. І другий пункт цієї статті говорить, що ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

І це, власне, і йдеться саме про міжнародні злочини. Будь-який коментар до Європейської конвенції з прав людини, будь-яка збірка підготовчої роботи, яка призвела до ухвалення саме цього тексту, говорить, що саме про це і йшлося. Є широка практика Європейського Союзу з прав людини щодо таких справ. Є рішення Великої палати Європейського Союзу з прав людини у справах "Кононов проти Латвії" та "Василяускас проти Литви", які дуже ретельно аналізують ці питання. У випадку з Кононовим було встановлено Великою палатою Європейського Союзу з прав людини, що Латвія не порушила свої міжнародні зобов'язання, і ця ретроактивність це власне не є ретроактивністю, так, таке застосування покарання за ті злочини, які він вчинив під час Другої світової війни. Через те, що це існувало, нехай трохи в іншій формі, але існувало і в законодавстві цієї держави, Латвії, і в міжнародному праві.

До речі, з цього приводу ще раз нагадаю, що Конституційний Суд України сказав у висновку про конституційність Римського статуту, що всі відповідні підстави для кримінальної відповідальності за злочини за Римським статутом в законодавстві України уже є.

У "справі Василяускас проти Литви" навпаки там Литва трохи намагалася розтягти визначення злочину геноциду ширше ніж воно є в міжнародному праві. І Велика палата Європейського Союзу сказала, що в

даному разі Литва не права, тому що геноцид є тим, що визначено в міжнародному праві, а не якісь там додатки, які вони придумали як свою національну практику. І це в такому разі буде ретроактивністю і це Василяускас тут був правий в цьому конкретному випадку.

Тобто я думаю, що коректне тлумачення Конституції України не створює проблем із саме таким формулюванням статті про ретроактивність у законопроекті.

Може Костянтин Петрович як автор статті хоче щось додати?

ЗАДОЯ К.П. Дякую за запитання. Ну, треба тут розрізняти міжнародно-правовий аспект і національно-правовий аспект. Тобто з точки зору міжнародного правового аспекту я б от почав би, напевно, з нюрнбергських принципів, ті, які були схвалені комісією ООН з міжнародного права після Другої світової війни якби, ну, за підсумками діяльності Нюрнбергського трибуналу, то один із цих принципів прямо проголошує, що держава повинна переслідувати от геноцид, агресію, злочин проти людяності, воєнні злочини, і вона не може посилатись як на підставлене переслідування, те, що були відсутні певні положення національного законодавства на момент, коли відповідні діяння вчинялись, це по суті, ну, та логіка адвокатів, нацистів, на Нюрнбергському процесі, вони казали, що який геноцид, ну, немає в нашому цьому імперському кримінальному ніякого геноциду... Да, да, да. Злочин те саме. Тобто всі ці аргументи були відкинуті. Ну, тобто я починав би з цього.

Далі. От я додам єдине ще один момент до того, що Микола Миколайович казав стосовно Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, то от у справі Кононов проти Латвії, то велика палата там навіть вона статті 7, вони вирішили питання з точки зору частини першої статті 7, яка каже, що ніхто не повинен відповідати за діяння, яке не було злочином за законодавством або міжнародним правом, тобто вони навіть сказали, що оцей Кононов, який вчиняв воєнні злочини,

наскільки я пам'ятаю, ну, десь там закінчення, або закінчення, або відразу після... Під кінець, да, Другої світової війни. Тобто, що це підпадає навіть під частину першу статті 7, тобто там не треба було вдаватись до оцієї, ну, так званого нюрнберзького, там, де мова іде про діяння які якби визнавались, загально визнаних принципів з цивілізованими націями. І тому з точки зору міжнародного права от ситуація, коли певне діяння воно на момент його вчинення воно є вже злочином з міжнародним правом і воно не є злочином за національним законодавством певної держави, то переслідування цього діяння з точки зору нового національного законодавства це абсолютно не проблема. Ну я теж не вживав би термін "....." в даному випадку. Тому що от міжнародне кримінальне право воно криміналізувало це діяння абсолютно автономно, і міжнародне кримінальне право – це окрема підстава кримінальної відповідальності особи незалежно від національно-кримінального права.

З точки зору нашої правової системи. Ну, я скажу так, що наша стаття 58 Конституції вона каже, що ніхто не повинен піддатися діянню, яке не визнавалося законом, ну, приблизно, да, тобто вона нічого не каже про міжнародне право. Тобто зрозуміло, що можна до цього питання підійти формально і сказати, що закон і все, і більш нічого. Але у мене тоді логічне питання: чому наша Конституція вона захищає геноцидаріїв. Чому наша Конституція захищає воєнних злочинців від переслідування?

Тобто сказати просто, що, ну, так написано, ну це для мене не відповідь, так. І другий момент для мене. Коли ми кажемо, що голодомор – це геноцид, ми по суті кажемо, що посилаємося на міжнародне право як на те, що створювало підставу кримінальної відповідальності на момент, коли відповідні дії вчинялися.

Тобто я вважаю, що Конституція, і от Микола Миколайович згадував цей висновок про Римський статут, то, на мій погляд, велика важливість, недооцінка певна як би цього рішення чи там цього висновку в тому полягає, що от Конституційний Суд витлумачив так, що він сказав, що статті 18

Конституції України впливає зобов'язання України, ну, тобто Україна повинна в своїй зовнішній політичній діяльності керуватись там міжнародним правом, вони це дуже широко витлумачили, вони сказали, що це по суті в будь-якій своїй як би діяльності Україна повинна керуватись міжнародним правом, і вони в тому числі там тлумачили одну норму у дусі міжнародного права. То я вважаю, що стаття 58 вони має тлумачити з урахуванням зобов'язань України і вона повинна тлумачитись таким чином, що це тут говориться лише тільки про те от з точки зору національного правового аспекту, от яким правовим актом вирішується питання про злочинність діяння, але вона не забороняє переслідування людини у випадку, коли те, що вона вчинила, було злочином за міжнародним правом, до того, як з'явився національний кримінальний закон.

Тобто моя позиція в даному випадку така. І я ж кажу, що конкретний якби випадок, якщо ми кажемо, що голодомор – це геноцид, тобто це ж тоді ніхто не каже, наче що це суперечить статті 58 Конституції України.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Костянтині.

Євген Юхимович.

ЗАХАРОВ Є.Ю. Євген Захаров, Харківська правозахисна група. Знаєте, панове, я мушу з вами в цьому питанні не погодитися з наступних причин.

На превеликий жаль, друга частина статті 7 Європейської конвенції в українському законодавстві не імплементовано. Слід чітко це мати на увазі. Хоч ви кажете, що з статтею 58 треба тлумачити саме таким чином, я з вами цілком погоджуюся. Бо все ж таки стаття 7 в Європейській конвенції вона має діяти в повному обсязі у нас. Але для цього, оскільки у нас така ситуація, що Конституція жорстко забороняє порушення принципу зворотної сили закону, Кримінальний кодекс так само жорстко забороняє порушення цього принципу, то нам абсолютно необхідно з суто формальних причин імплементувати другу частину статті 7 в Конституції, додавши її як третю

частину статті 52... перепрошую, другу частину статті 7 Європейської конвенції, яка була процитована, надавши їй як третю частину статті 58. У мене позиція тут така, я особисто звернувся до Конституційної комісії з проханням це зробити, і пан Буткевич підтримав мою аргументацію, вони це включили в той проект змін до Розділу II Конституції, який вже готовий, але який не вносять.

Розумієте, у нас же не та ситуація, що була в Ізраїлі чи в Великій Британії. Між іншим, той німецький адвокат, який захищав Ейхмана, він саме так і мотивував таким чином, що "ви не можете судити Ейхмана за тим законом, якого не було на той час" і як "він скоював те, що ви вважаєте злочином", як "не було і вашої держави". А відповідь йому з боку Верховного суду Ізраїлю була відома: "Так, але у нас нема Конституції, де є таке зобов'язання і в Кримінальному кодексі нема такої заборони". І тому ми вчиняємо саме таким чином. Аналогічний приклад – Велика Британія, де також немає Конституції (ну в тому вигляді, як ми звикли) і де також нема такої заборони. Тобто я розумію, що з точки зору міжнародників, цей формальний підхід, він не дуже, так би мовити, прийнятний, але тим не менше, як на мене, щоб не було ніяких сперечань, то краще все ж таки змінити Конституцію, зробити таким чином.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую за коментар.

Добре. Ти по цьому ще питанню, правильно? Тоді прошу коментар по цьому питанню і після цього... *(Шум у залі)*

Тарас, ви теж по цьому питанню? О'кей. Добре. тоді прошу.

ЗАДОЯ К.П. Якщо можна, коротко скажу. От стосовно... це зрозуміло, що ідеальний варіант – якщо внести зміни до Конституції. Але зараз його немає. Я хотів би сказати, що для мене навіть в цьому питанні більш найкращий, як мені здається, приклад для України – це Естонський приклад.

Тобто там, де були справи, які теж пройшли як би, ну те, що вони пройшли, і той сказав, що там немає проблем в подібних ситуаціях. Але там найголовніше – національний правовий аспект. Тому що Конституція Естонії, вона сформульована приблизно в тій частині, яка стосується ретроактивності, і приблизно так само, як наша, там може технічний нюанс, але вона нічого не каже про міжнародне право. Але в естонському кодексі, вони тим не менш прямо виписали про можливість того, що у випадках, якщо мова йде про геноцид і так далі, злочини за міжнародним правом, що його положення, вони можуть застосовуватися як би і тоді, коли як би діяння ще не визнавали злочин національним законодавством, і вони ж власне судили як би от з урахуванням такої схеми, і там як би не було проблем з конституційністю. Тобто хоча у них положення таке саме формулювання, тобто я принаймні для мене це важливий прецедент, тобто це дуже ситуація подібна, з точки зору змісту і положень Конституції, і Кримінального кодексу до України, я вважаю, що поки цей прецедент існує, принаймні є вагомий аргумент на користь того, чому Україні не зробити так само.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, Костянтині.

Тарас Андрійович Качка, радник міністра закордонних справ.

КАЧКА Т.А. Я також Міжнародний фонд "Відродження" представляю, тому я хотів би сказати, що трішки коментар в бік, а повернутися до базових речей і сказати, що у нас насправді, взагалі тобто починати таке юридичне рубілово з приводу прецедентів, аргументів і так далі – це все дуже гарно. Але насправді треба розуміти, що на сьогоднішній день наша ситуація, пов'язана з гуманітарним правом, це наш досвід, це не лише міжнародні зобов'язання. І я думаю, що насправді ситуація, яка у нас склалася до 2014 року, справді чому вона так склалася, чому у нас такий недорозвинений

Кримінальний кодекс в цій частині? Тому що підхід був такий, що в Україні криз немає, війн немає, навіщо взагалі про це говорити.

На сьогоднішній день це питання не стільки міжнародно-правове, скільки питання справедливості і справедливості в умовах війни, навіть якщо говорити конфлікт, краще все ж таки говорити війна. І тут зрозуміло, що ми всі виходимо і в міжнародно-правовій площині, і в національній площині з того досвіду, який є. А цей досвід полягає в тому, що ми відповідаємо на надзвичайно складні питання, на які взагалі немає відповіді у форматі "так – так, ні – ні". Тобто це питання не лише там перехідного правосуддя, всі, без винятку, питання, починаючи від того, як їх розуміти ці злочини, є кримінально караним, що має бути кримінально караним. Не лише з точки зору формального складу злочинів, а у форматі оцінки діянь.

Плюс те, як підходити до розслідувань, як підходити до збору доказів, як підходити до звинувачень, як підходити до кримінальних вироків. Знов ж таки і в національній юрисдикції, і в міжнародно-правовій юрисдикції. Я думаю, що вперше тут треба виходити з того, будь-яку дискусію говорити, що на сьогоднішній день досвід по тому, як, тобто як досвід працювати з цією тематикою, він дуже великою мірою належить не лише державі, а і недержавним фахівцям, і недержавним активістам, які долучаються до збирання доказів, до допомоги всім, кому тільки можна допомогти.

Бо ми зараз працюємо, власне, в Міністерстві закордонних справ над нашим поданням до Міжнародного суду ООН по фінансуванню тероризму і по расовій дискримінації. Можу сказати, що, мабуть відсотків 60, щонайменше, доказів і допомоги йде від, власне, не від органів правоохоронних, хоча вони всі без винятку дуже патріотично ставляться. І кожен у свій спосіб, наскільки може допомагає, а, власне, не від урядових експертів.

Тому тут це просто так, щоб всі розуміли контекст, що це не є там домен, в якому є активісти, які радять, і є уряд, який приймає своє рішення. Але, говорячи тепер про суто національні речі, я би виходив з того, що, так, у

нас є міжнародно-правові зобов'язання, і, безумовно, нам треба оновлювати цю частину Кримінального кодексу.

Але я би тут хотів звернутися до такого знову ж таки, якщо ми прецедентами говоримо, до мови рішення Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччини щодо Конституції для Європи. Де Конституційний Суд Німеччини сказав, що інтеграція в Європі, в Європейському Союзі можлива, але до певної міри. І є речі, в яких у кожної країни є свій унікальний досвід. І, як приклад, зрозуміло, що мова йшла про податки і мова йшла про Кримінальне право. Кримінальне право, воно є національно-центричне, з точки зору формулювання завдань і тому я неймовірно люблю міжнародне право, тому я раджу міністру закордонних справ, ми маємо велику зараз дискусію про Віденську конвенцію, про право міжнародних договорів, ми маємо дискусію про докази в міжнародних судах, неймовірна кількість питань там, де можна працювати. Але, коли ми говоримо про національне право, особливо про кримінальне, ми маємо виходити з того, що є національна традиція.

Другий аспект, який дуже важливий, яким нам треба взяти до уваги, це те, що ми досить часто підходимо, це вже до нормо-проектувальної техніки, особливо в Кримінальному праві, - це те, де у нас виникли певні застереження. Тому що я хотів би сказати, що з того набору питань, які порушені в законопроекті, я думаю, що ніхто не скаже, що жодне з них не треба врегульовувати. Тобто той набір питань і питання тієї з самої ретроактивності по злочинам проти людяності і там геноциду це, очевидно, питання, по яким треба дати відповідь, їх апріорій відкидати не можна, інше питання, як знайти підхід до формулювання цих речей. І тут є певна проблема, пов'язана з тим, що в силу того, що у нас, на жаль, і це ми бачимо в діалозі з правоохоронними органами, знову ж таки в силу обставин, практики, розслідування цих злочинів дуже мало. В частині, тобто особливо найзвичайніша практика, коли будь-які діяння, які вчинені в зоні конфлікту, відкривається по статтях агресія, тероризм і, власне, 438-а, правильно, за

порушення в законі... і звичаїв ведення війни. Три статті відразу береться ідесь воно там прокваліфікується, причому, як на мене, це теж дуже вірне рішення. Тому що навіть ми зараз бачимо у нашій справі по фінансуванню тероризму, що поняття конфлікту і воєнних злочинів, особливо з залякуванням цивільного населення, повною мірою підпадають під визначення терористичного акту в статті 2 в Конвенції про заборону фінансування тероризму. Тому що це найширша дефініція тероризму, і там такий чіткий є, і це всі коментатори говорять і тут цілком нормально.

Але в силу того, що в нас немає цієї практики усталеної, цілком нормальної усталеної практики прокуратури, судів, знову ж таки виходячи з того, що це лише зараз, на жаль, зараз у нас є ця практика, краще б її не було. В нас через те, що немає практики, в нас є якраз таки дуже дивно виходить, що роботадесь акценталізується, чи якимось так, кристалізується в частині удосконалення Кримінального кодексу. Але це досить... Ну, і це досить поширена фішка в Раді, коли в нас там немає відповіді на питання на рівні практики давайте таку норму в законі запишемо. Але тоді ми можемо дійти до ситуації абсолютно абсурдної, коли кожне діяння, яке ми маємо визнати кримінально кареним, під нього потрібно склад злочину зробити, тоді у нас буде безкінечний набір статей, під кожен випадок окрема стаття, під кожен випадок окрема стаття. Так бути не може. І тому... Особливо в таких складних речах, про які ми говоримо. Тому, коли ми говоримо про, особливо про ретроактивність, грубо кажучи, по відношенню до людяності, хоча це некоректно, це мова іде про те, що немає часових обмежень щодо покарання та злочини проти людяності і геноцид. Лише в деяких країнах Естонія, можливо, один із небагатьох винятків, де це прописано, так експліцитно прописано в Кримінальному кодексі. Досить часто це певний мікс підходів до міжнародного права, національно-кримінального права і практика судів. І я думаю, що тут якраз таки треба от виходити з того, що в нас вже такий приклад є, в нас є справа по геноциду, по голодомору, який розслідувався. Вдала, чи не вдала, але вона є. Тобто знову ж таки, тобто як на мене, тобто

знову ж таки, я не оцінюю навіть цю справу як вона там розслідувалась, але вона є. Тобто знову ж таки... І це означає, що? Що, якщо взяти всі коментарі по Кримінальному кодексі, жодна, в нас науково-практичний коментар, не заперечує можливості покарання злочинів проти людяності, вчинених на момент, коли норми Кримінального кодексу не діяли. Тому це радянський спадок, це після Другої світової війни, тому навіть не зважаючи на те, що Кримінальний кодекс про це нічого не говорить, все одно це завжди було присутньо в усіх курсах кримінального права в усіх інституціях. Тому тут знову ж таки говорити про те, що це якась новела, навряд чи, тому що в знанні в усіх нас є це. Тобто кожен, хто отримав юридичну освіту, знає, що це має бути кримінально карано. Інші справа, як це інструменталізувати, от. І це те ж саме стосується інших речей щодо формулювання складів злочину. Треба ще раз критично підійти до того, наскільки справді нам потрібен новий склад злочину, і наскільки він має допомогти тій практиці, в якій існує. Тобто грубо кажучи, нам треба там погодитись з приводу того, що обсяг цього законопроекту, він є правильний. Питання лише полягає з точки зору нормопроєктувальної техніки, з того, для чого. Тут обговорювалося питання щодо... комітет Кожем'якіна має бути. Тому що знову ж таки, як колись там читав всі ці можливі підручники по нормопроєктуванню, і була там одна з перших думок, як писати закони, в соцмодерній історії був автор кодексу, Цивільного кодексу Франції, кодексу Наполеона, який каже, що береш, пишеш проект, даєш йому читати, читати кому завгодно, отримуєш купу критики, переписуєш. І от коли нарешті всі довкола прочитали і не мають зауважень, це означає, що з цими нормами всі звиклись, всі їх розуміють однаково. І тоді це можна приймати як закон тощо. Я от думаю, готовий до експерименті в усіх нових там речах, як там, наприклад, там утилізація сміття, наприклад, ще щось. Але коли ми говоримо про Кримінальний кодекс, це найбільш консервативна частина будь-якої правової системи.

Тому спільне бачення того, як розуміються склади злочинів, які пропонуються, є вихідним пунктом для того, щоб це відповідно схвалювати.

А далі зрозуміло, що ми маємо відштовхуватись від наших міжнародно-правових зобов'язань. Тобто тут це взагалі не є частина дискусії.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Дійсно, це частина наших правових зобов'язань, і остання Резолюція парламенту, Парламентської асамблеї ради Європи так само 2119 так само нам дуже рекомендувало організувати як Кримінальний, так і Кримінально-процесуальний кодекс за міжнародним гуманітарним та кримінальним правом, то ж це, дійсно, частина тієї роботи, яку Україна має зробити в рамках своїх міжнародних зобов'язань.

Чи є ще коментарі, питання, пропозиції? Прошу. Почніть, будь ласка, з представлення.

ПАВЛОВСЬКИЙ А. Дякую.

Павловський, Юридична служба Міністерства з питань тимчасово окупованих територій. Насамперед хотілося б подякувати розробникам, тому що, дійсно, слушно тут зазначили колеги, що проведена дуже велика робота, що, відповідно, заслуговує на повагу.

Також хотілося б звернути увагу на два взаємопов'язані аспекти на прикладі конкретної статті. Зокрема, кодекс пропонують... законопроектом пропонується доповнити кодекс статтею 9.1, яка стосується неможливості виконання та врахування судових рішень іноземних держав. В ній є частина 5-а в якій зазначено: "не визнаються, не виконуються та не враховуються Україною судові рішення, акти амністії чи помилування, органами влади, держави-окупанта", ну і далі за текстом.

Тут просто два моменти. Перше.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я, єдине, що тут додам. У нас, оскільки текст законопроекту іде зараз спільно в обробці, то саме ці частини зараз

скорочені, їх немає вже в актуальному тексті. Тобто ваші коментарі будуть корисні.

ПАВЛОВСЬКИЙ А. В будь-якому випадку я вас зрозумів. В будь-якому випадку просто треба звернути... ви знаєте, є Закон про правовий режим, який взагалі не визнає жодних актів, прийнятих на цій території. Ну це просто треба врахувати.

І друге. У нас тепер уже є діючий закон Президента про особливості здійснення політики на окремих територіях Донецької та Луганської областей. І тут в будь-яких питаннях, пов'язаних з окупованою територією, є важливий момент: Крим і Севастополь, вони загалом ідуть як тимчасово окупована територія і окремо йдуть ці тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях. Просто це завжди важливо враховувати, тому що тут дуже легко чисто навіть у відмінках заплутатись, деś визначаючи ці аспекти.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Костянтин, щось прокоментуєте?

ЗАДОЯ К.П. Дякую за...

ГОЛОВУЮЧИЙ. Добре.

Прошу.

ТАЛАЙ Д.В. Талай Дмитро Володимирович, Національна академія Служби безпеки. Ну, в першу чергу, дійсно, ми також дякуємо за запрошення, за те, що ми маємо можливість долучитися до фахового обговорення даного законопроекту.

І що стосується тексту. Ми також розподіляємо думку фахівців, які висловлювалися щодо можливості, а, точніше, неможливості застосування дії

закону в ретроспективі. З цих позицій ми, я вважаю, у всякому разі існуючу редакцію статті 438 залишити в кодексі. Якщо у вас є непогані напрацювання в частині інших статей, повністю сприймаємо ідею як в якості доповнення цими статтями. Чому така позиція? Тому що, якщо ми убираємо, знову ж таки упираємося в можливість застосування закону, вже виходить так, що нових положень до тих діянь, які були до моменту прийняття тих законів.

Дуже велика кількість людей, які вже вчинили суспільно небезпечні діяння, які в розрізі і Кримінального кодексу, і міжнародного законодавства розглядається як злочин, вони будуть просто аплодувати. Тому, щоб ми такими благими намірами не вскочили в халепу, така ось пропозиція.

І що стосується статті 437. Нам видається було б, можливо, вдалішим викласти цю статтю як, наприклад... ви посилаєтеся в примітці на Статут ООН. Нам видається було б краще, якби та редакція, вона б була імплементована в наше законодавство, тому що ваша пропозиція, якщо наприклад, немає примітки, то вона не дає відповіді на ті кваліфікуючі ознаки, відповідно до яких правоохоронні органи повинні кваліфікувати ті чи інші дії. В цілому все.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Можна трошки уточнити стосовно "будуть аплодувати". Що ви мали на увазі тут?

ТАЛАЙ Д.В. Я маю на увазі, що Конституція України, міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, і закони, вони не передбачають застосування закону в зворотному напрямку. Виходячи з того, якщо ми, наприклад, приймається цей законопроект, ми існуючу редакцію статті 438, яка, на мій погляд, вона, якщо не дає відповіді на всі питання, але в більшості своїх випадків, якщо ми читаємо, так... У вас же є текст: "порушення законів та звичаїв війни"? Вона достатньо широка. То якщо ми у... забираємо існуючу редакцію, а вводимо нові норми, – так, вони непогані,

вони більш деталізують, однак у нас немає фактично можливості застосовувати їх у зворотному напрямку. У цьому суть позиції.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую. Так.

Чи є ще питання, коментарі? Да, прошу. Я думаю, цей мікрофон.

РОЖЕНКО Р.Є. Руслан Роженко, директор Департаменту по роботі з Європейським судом Міжнародної дипломатичної місії народної дипломатії. Я уважно слухав виступаючих: хтось мене здивував, когось я можу підтримати. У нас є норма прямої дії – Конституція України, зокрема стаття 58 Конституції України, яка передбачає невідповідальність за дії, які не були карними на момент їх вчинення. Що ми чуємо? То єсть пропозиції змінити Конституцію в цій частині, в якійсь там статті читаємо. Конституція забороняє зміни в самій Конституції, які погіршують правовий статус громадянина чи особи. Про що ми говоримо?

Я розумію, що сьогоднішня Верховна Рада, її склад може собі дозволити все, що завгодно. Ви подивіться от на ту нормативну базу, яка сьогодні приймається: кожний другий закон, він протирічить прямо Конституції України. Ми маємо пенсійну реформу, ми маємо медичну реформу, ми маємо ще ряд нормативних актів, які просто неможливо так от, без нервозності спостерігати за цим процесом.

Давайте виходити з того, що є найбільшою цінністю згідно нашої Конституції діючої України: права громадянина. А ми чуємо якесь бажання когось за щось засудити, і хтось десь буде хлопати. Я розумію політику правоохоронних органів. Можливо, з точки зору людської вони праві. Бо є ...

ТАЛАЙ Д.В. Може ви неправильно зрозуміли.

РОЖЕНКО Р.Є. Я уважно вас слухав.

ТАЛАЙ Д.В. Я про те казав, що і ви зараз кажете.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Я перепрошую. Давайте закінчимо.

РОЖЕНКО Р.Є. Давайте похлопаємо, бо вони залишаться безкарними з точки зору нашого права.

Не дасть вам ніхто. Давайте виходити з того, що ми вже маємо судову правову реформу, яка оскаржується в Конституційному Суді. І я навіть не сумніваюся, який би там Конституційний Суд під кого він не був заточений, він визнає неконституційним.

Що ми на сьогодні маємо? То єсть у нас немає судової системи фактично. Тому що вичавили весь суддівський корпус, який був професійний. У нас сформувався судовий корпус під конкретну особу. То єсть у нас під виглядом оптимізації роботи судів поприбирали суди, пообмежували їх в кількості, а саме в якості розгляду справи розумних строків. Ви ж подивіться, суддя призначає справу за три-чотири місяці тільки перший раз, бо немає кому судити, немає кому розглядати.

Тепер стосовно по цим територіям, які на сьогоднішній день є тимчасово окуповані – Крим, не хочу там "ЛНР", "ДНР", бо я їх не визнаю точно так же, як і весь український народ. А у нас є вообщє імплементація кордону взагалі за тими межами? У нас її немає на сьогоднішній день чітко визначених, наскільки я володію інформацією. То про які питання правові ми можемо ставитись?

То єсть я тут почув як приклад Нюрнберзький процес, який брався як за основу, і щось там, десь суддя з цього процесу написав. Ну, ви знаєте, я свого часу теж уважненько його читав, був, у мене було більше часу. І там більше мова іде про політичні рішення ніж правові. Як це так, якщо ви берете за основу Прибалтійських республік, де у їх в правовій системі написано, що можна притягати осіб і так далі, і так далі, тоді про те, що ви говорили. Це їх право, народ визначився. І це волевиявлення того суверену,

який собі отак от встановив правила гри. Та на здоров'я. У нас є своя Конституція. Вона може іти в розріз міжнародному праву в частині більш стабільної впевненості людини на свій захист більш гарантований. Чому повинні весь час брати гірше те, що є у інших держав? Ми весь час щось там вишукуємо те, що неприйнятним є для українського саме народу. У нас є свої традиції, у нас є своя національна повага. А у нас виходить, що ми беремо те, що нам не прийнять. Я не хочу там піднімати...

_____. Що саме?

РОЖЕНКО Р.Є. Та я потім розкажу. Тому що тут все ж не вискажеш, потому що у нас тут час обмежений.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Колеги, так, у нас є регламент.

РОЖЕНКО Р.Є. Я піднімаю те питання, що ми повинні поважати в першу чергу себе. Ми не можемо весь час порушувати права свого народу за рахунок того, що десь поставить галочку, а у них отам. На здоров'я! Тільки якщо там когось так у Верховній Раді влаштує та позиція, щоб ми брали найгірше, ну по три паспорти у цих от наших провладних товаришів, пожалуйте, їдьте туди, живіть там і виконуйте ті законодавчі норми, які там.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Давайте ближче до теми. Дякую.

Прошу.

МОКРЕНЮК С.М. Я все ж таки пропоную повернутися до теми. Начальник управління з питань АР Крим та міста Севастополь Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб Мокренюк Сергій.

Я, напевне, зверну увагу на трошки інший момент, який я вважаю дуже важливим, і я хотів би, щоб він обов'язково прозвучав на цьому круглому столі. Я хотів би звернути увагу на наступне. Справа в тому, що від моменту окупації вже пройшло дуже багато часу, і цей час, він грає не на нас. За ці декілька років, насправді, Російська Федерація – я кажу про Крим – Російська Федерація суттєво змінює населення кримське. Було прийнято багато нормативних актів, і це не десятки, і не сотні, а тисячі нормативних актів, які врегульовують все, що відбувається в Криму на тимчасово окупованій території. І, насправді, є багато фактів, які ми розглядаємо всі так чи інакше як те, що може бути визнано як міжнародний злочин. Але... але на нас досі нема... на сьогодні в державі досі нема на це відповіді, і це дуже сумно, насправді. І я хотів би звернути увагу, що важливим є своєчасно дати відповідь на ті виклики, які сьогодні стають перед державою. І питання своєчасності, воно, знаєте, навіть як на мене, як на думку людини, яка від імені певного органу намагається створювати державну політику, я інколи вважаю, що своєчасність трошки навіть важливіша чим дуже якісно. Є питання, на які вже сьогодні ми точно маємо дати відповідь, і нехай вона буде трошки не така, трошки, може, не зовсім така, як треба, але нехай вона буде. І я не вважаю коректним розраховувати на те, що з часом наші правоохоронці зроблять практику. Може дати їм цей інструмент сьогодні? Бо практика, час – це дуже сумно. І абсолютно точно всі, хто так чи інакше дотичні до питання кримського, він знає, наскільки важко дійсно збирати докази. Він знає, наскільки важко зрозуміти, а що саме треба збирати. Наскільки важко зрозуміти іншим особам, які не дотичні до збору цих доказів, про те, що треба змінити в державному управлінні, щоб мати можливість отримати ці докази. А, якщо ми не маємо доказів, то там нема, про що розмовляти за межами України. Нам сумно тут, ми хвилюємось дуже емоційно. Але по факту пред'явіть документи, докази, які свідчать про перше, друге, третє. І все у нас закінчується, бо це не на часі.

Тому я хотів би звернути увагу, шановні колеги, про те, що за можливості все ж таки треба, напевно, інколи прискорюватися.

Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую, колеги, за виступи. По часу маємо вже завершальне слово. Ми дуже раді, що, скажемо так, дискусія не стала грою в одні ворота, а все ж таки в нас є і бажання висловлювати, і обговорювати цю тематику. Я погоджуюсь з останнім спікером, зараз це критично саме за часу і актуальності. Тож я запрошую наших спікерів до завершальних, коротких слів. Добре? По дві хвилини Костянтину Петровичу і далі Микола Миколайович.

ЗАДОЯ К.П. Дякую, шановні колеги. От я хотів би останнього виступаючого підтримати стосовно часу. Тобто я, ну, для мене, да, як би це вже більше двох років як би триває весь цей процес. Тобто я от розумію, що там з кожним місяцем, ну, як би це все віддаляється від того моменту, коли це, ну, як би прийняття закону воно вже б там було актуальне, як на мене, вже давно. Але, ну, тим не менш цей процес триває. І як би от накопичується обсяг, очевидно, тих діянь, які б там вони повинні були переслідуватися, да, з точки зору міжнародного права, але вони там не переслідуються, ну, як на мій погляд, не в останню чергу через недосконалість законодавства.

І я скажу ще один момент. Як на мене, ну, можна було б от, ну, в принципі, да, там гіпотетично, повірити, що от як би практика, вона як би сама, так би мовити, з точки... розбереться з чинним законодавством, вона знайде шляхи, як його застосовувати. Але є от приклад, да, конкретний: вирок Слов'янського міськрайонного суду, про який Микола Миколайович згадував, да. Тобто от я там писав його аналіз, і на мій погляд, він дуже слабкий як би от відверто, да. Як би я розумію, що це не можна обвинувачувати там в тому конкретному колегію там суддів чи там тих, хто представляв обвинувачення. От я думаю, що там цілий набір факторів як би

об'єктивних, він абсолютно до цього призвів. Там починаючи від того, що там на юридичних факультетах як би от вивченню міжнародного гуманітарного права приділяється там дуже незначний як би відсоток уваги.

І от я боюся, що практика, поки вона знайде шлях от в тій системі норм, які існують, як би це буде дуже довго. І найголовніше, що я боюся, що це буде практика не зовсім та, яка як би знову ж таки, там відповідати міжнародному праву і просто... От для мене це питання того, що цей законопроект там плюс-мінус у такому вигляді, він потрібен як би, це просто лише питання часу. Просто що вийде так, що практика, яка опрацьовується, вона, скажімо так, не буде йти в розріз з міжнародним правом, потім треба буде ламати себе ще більше як би тим, хто застосовував кримінальний закон, щоб як би адаптуватися до нових умов.

Тобто я думаю, що оце як би, ну, це моя оцінка, да. Тобто тут можна там, так би мовити, говорити, наскільки вона переконлива чи ні. От моє враження, да, от яке я маю, що, що це буде гірший варіант. Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Микола Миколайовичу.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М. Дякую, дякую дуже всім, хто взяв участь у дискусії. Це, безумовно, цікаві зауваження, щодо яких можна було б говорити не одну годину ще.

Якщо дуже коротко підсумувати, то всі склади злочинів уже є в міжнародному праві, вони вже є обов'язкові для України, а й в нас немає іншого виходу, як нарешті привести Кримінальний кодекс у адекватний стан. Римський статут тут, на нього вже погодилися, якщо хтось не помітив, можливо, але він вже тут. І так само необхідно привести законодавство у відповідність до Римського статуту. Ці злочини не мають строків давності, відома тактика українського політикуму "как-нибудь пропетляем" не спрацює, ось. І необхідно ці питання солідно і спокійно реалізовувати,

продовжуючи освітню діяльність і серед парламентських кіл, урядових кіл і правоохоронних органів. Тому що застосовувати це все теж треба вміти. Це достатньо тонкі матерії, які потребують належної підготовки. На жаль, такої підготовки з об'єктивних причин немає. Як правильно зазначив пан Тарас, Україна ніколи не вважала, що їй знадобиться воювати, що ці злочини знадобляться, так, що ці склади знадобляться. Двадцятий розділ особливої частини Кримінального кодексу завжди у нас розглядався як щось таке, знаєте, для годиться: просто є, воно нам не знадобиться, але хай собі, хай собі буде, да, ось. На жаль, це вийшло...

ЗАДОЯ К.П. Микола Миколайович, я переб'ю, вибачаюсь, що ми їх завжди студентам на самостійне опрацювання виносили.

ГНАТОВСЬКИЙ М.М. Ну, от, і це найкраща школа кримінального права в Києві принаймні. Ну, що можна, що можна сказати з цього приводу?

Тому цим треба займатися. Я сподіваюся, що відповідно, що дискусія у профільному комітеті, коли настане для неї час, буде відбуватися на адекватному фаховому рівні.

Дуже дякую всім ще раз за вашу зацікавленість. І залишаємося відкритими до будь-якої подальшої розмови. Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Так, колеги, дякуємо вам. Нагадую, що в програмі внизу ви можете побачити та адресу сайту, де актуальні тексти законопроекту і основні пояснення, скажемо так, ідеї, які в нього закладені, ви можете більш детально ознайомитися, також як і з повним переліком авторів.

Ще раз дякуємо вам. І сподіваємося, що ця тема все ж таки закінчиться для нас повноцінною гармонізацією як Кримінального, так і Кримінального процесуального Кодексу України з міжнародним гуманітарним правом.

Дякую вам.